

Δαντέλα
Όνομα ουσιαστικό, θηλυκού γένους

Μίνα Α. Καραγιάννη | Μουσειολόγος - Επιμελήτρια

Έκθεση | Δαντέλα στη Μύκονο: Βελονιές ζωής
Πολιτιστικός Λαογραφικός Σύλλογος Γυναικών Μυκόνου

1- 9 Αυγούστου 2013

Δαντέλα: όνομα ουσιαστικό, θηλυκού γένους

Dentelle, n, f., Tissu le' ger et a' jour, fait avec du fil, de la soie, ou de fils d'or, d' argent, etc», Petit Larousse, 1960.

Δαντέλ(λ)α, έργο χειρός ή μηχανής:διάτρητο υφαντό πλέγμα ειδικής μορφής από λεπτές κλωστές, διαταγμένες σε διάφορα κοσμητικά σχέδια που επαναλαμβάνονται. Συνήθως έχει το σχήμα ταινίας και η μια της πλευρά τελειώνει σε γλώσσες σαν κύμα.

Τεχνικές παραγωγής: α). Με βελόνα (needle lace), το ελληνικό (βελονάκι) β). Με ξύλινες μπομπίνες (bobbin lace) το ελληνικό «κοπανέλι». Η τεχνική με το βελονάκι είναι γνωστή. Η εικόνα των γιαγιάδων αλλά και των νεότερων γυναικών να πλέκουν και να συζητούν είναι οικεία σε πολλούς από εμάς αν όχι σε όλους. Η τεχνική με τις μπομπίνες, χρησιμοποιήθηκε ευρέως στο παρελθόν, σήμερα χρησιμοποιείται σε μικρή κλίμακα και αναβιώνει σε μικρά εργαστήρια με συλλογικό χαρακτήρα σε πολλές πόλεις της Ευρώπης. Βασίζεται σε ένα σχέδιο αποτυπωμένο σε χαρτί το οποίο στερεώνεται σε ένα μαξιλάρι και πάνω του στερεώνονται μεγάλες καρφίτσες. Γύρω από τις καρφίτσες πλέκονται κλωστές δεμένες σε μικρές ξύλινες μπομπίνες τις οποίες, πολύ αριστοτεχνικά, χειρίζονται ανθρώπινα χέρια και δημιουργούν το σχέδιο. Η δαντέλα αυτής της τεχνικής είναι πιο ελαφριά και πιο μαλακή από τη δαντέλα της βελόνας, και ήταν ταιριαστή με το ντύσιμο του 18ου αιώνα.

Δαντελένιο ιστορικό: Η αρχαιότερη παρουσία δαντέλας στον ευρωπαϊκό χώρο μπορεί να θεωρηθεί αυτή της αρχαίας Ρώμης. Οι αρχαιολόγοι έχουν βρει εργαλεία που μοιάζουν με αυτά της παραγωγής δαντέλας τα οποία όμως δεν αναφέρονται σε πηγές. Συγχρόνως δεν έχουν βρεθεί μέχρι τώρα δείγματα κάποιας σχετικής τεχνικής για να αποδεικνύουν την παρουσία της.

Η σύγχρονη παρουσία της δαντέλας ξεκινάει τον 15ο αιώνα. Αν και υπάρχει μια διαφωνία σχετικά με το αν η Ιταλία ή η Φλάνδρα είναι τα μέρη από όπου ξεκίνησε το πλέξιμο δαντέλας με τη βελόνα, εντούτοις στη βόρεια και κεντρική Ευρώπη αναπτύχθηκε μια διαδικασία παραγωγής δαντέλας η οποία επεκτάθηκε και στη νότια Ευρώπη και μεταφέρθηκε επίσης στη βόρεια Αμερική μέσω των ιεραποστολών. Εν ολίγοις, η αποικιοκρατία παγκοσμιοποίησε την παραγωγή και χρήση της. Η μετάδοση της τεχνικής παραγωγής σε κάθε χώρα είχε ως αποτέλεσμα η κάθε μία να χρησιμοποιεί και να εντάσσει στοιχεία του δικού της πολιτισμού, η τεχνική όμως παραμένει ακόμη και σήμερα η ίδια. Εκτός από τα κοσμικά ενδύματα η δαντέλα υπάρχει και σε κάποια ενδύματα της καθολικής εκκλησίας ως μέρος του ενδυματολογικού κώδικα τελετών της. Στα γραφικά δρομάκια των πόλεων της βόρειας και κεντρικής Ευρώπης βρίσκουμε σήμερα δαντέλες βελγικού τύπου (Brussels lace), ιρλανδική και βενετσιάνικη. Κατά περιοχές υπάρχουν και άλλα σχέδια τα οποία αναπαράγουν τοπικά θεματικά χαρακτηριστικά από τη φύση την ιστορία ή την παράδοση.

Δαντέλα στο Βέλγιο: Η βελγική δαντέλα η οποία είναι από τις πιο αναγνωρίσιμες, έλκει την καταγωγή της στις περιοχές γύρω από την πόλη των Βρυξελλών. Το όνομα της αντιπροσωπεύει όλους τους τύπους δαντέλας αλλά στην ουσία πρόκειται για δαντέλα φτιαγμένη με τη μέθοδο bobbin lace και είναι γνωστή για την ομορφιά των σχεδίων της και την λεπτότητά της. Το Βέλγιο ήταν μια χώρα στην οποία η παραγωγή δαντέλας δεν επηρεάστηκε από τίποτα και λειτούργησε απρόσκοπτα. Ο κύριος λόγος για αυτό ήταν ότι υπήρχε σκόπιμος επιμερισμός της εργασίας παραγωγής. Κάθε εργαζόμενος ήταν υπεύθυνος για ένα συγκεκριμένο τμήμα ενός μεγαλύτερου συνόλου. Κανένα πρόσωπο δεν ήταν εξοικειωμένο με τη δημιουργία του τελικού κομματιού, με αποτέλεσμα τα μυστικά της βελγικής δαντέλας ήταν δύσκολο να εξαπλωθούν και σε άλλες περιοχές.

Η επικράτηση της βελγικής δαντέλας ήταν τόσο μεγάλη ώστε τον 17ο αιώνα η Βρετανία και η Γαλλία απαγόρευαν με νόμο την εισαγωγή της στοχεύοντας στην ενίσχυση της τοπικής παραγωγής. Οι έμποροι όμως έβρισκαν τρόπους και εισήγαγαν τη δαντέλα λαθραία από το Βέλγιο, δίνοντάς της την ονομασία Point d' Angleterre. Αυτή η διαδικασία γινόταν μέχρι το τέλος του 17ου αιώνα οπότε έληξε τον εμπορικό αποκλεισμό και η δαντέλα μπορούσε να διακινείται ελεύθερα.

Δαντέλα στη Γαλλία: Η γαλλική βιομηχανία δαντέλας ιδρύθηκε στα τέλη του 17ου αιώνα ως απάντηση στην έντονη ζήτηση για δαντέλες από τα πολυτελή γαλλικά δικαστήρια. Ο υπουργός Οικονομικών του βασιλιά Louis XIV ανησύχησε από την μεγάλη εξαγωγή συναλλάγματος για την αγορά της ώστε αποφάσισε την ίδρυση μονάδας παραγωγής στην πόλη Alençon της Νορμανδίας. Πολλές δαντέλες πήραν το όνομά τους από την πόλη στην οποία φτιάχνονταν. Σταδιακά σε πολλές πόλεις της Γαλλίας (Chantilly, Lyon, Calais, Valenciennes) αναπτύχθηκαν εργαστήρια καθώς η δαντέλα έγινε συνώνυμη του ακριβού γούστου της αριστοκρατίας. Κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης η guillotine εκτός από τα κεφάλια των αριστοκρατών πήρε μαζί της και τη βιομηχανία της δαντέλας. Το επάγγελμα κρίθηκε ως ανεπιθύμητο από τη νέα τάξη πραγμάτων και η παραγωγή έμεινε πίσω για καιρό.

Δαντέλα στη νότια Ευρώπη: Μέχρι τον 19ο αιώνα η παραγωγή δαντέλας διαχέεται και στη νότια πλευρά της Ευρώπης στη Μάλτα, την Τουρκία και αλλού. Στην Κύπρο αναπτύχθηκε περισσότερο η χρήση της βελόνας η οποία θεωρείται ότι αποτελεί συνέχεια της βυζαντινής παράδοσης, και όχι η δυτικού τύπου δαντέλα.

Η ελληνική εκδοχή του bobbin lace είναι το κοπανέλι. Τη μέθοδο αυτή τη συναντάμε περισσότερο σε νησιωτικές περιοχές λόγω της επαφής τους με τα εμπορευματικά κέντρα της Ευρώπης. Ειδικά στη Χίο συναντάμε δαντέλα τύπου τορσόνη (torchon, Burano lace) από το ομώνυμο νησί της Βενετίας, καθώς και μικρού μεγέθους τελειώματα από μπιρμπίλα (από το τουρκικό Bir – birī που σημαίνει το ένα μετά το άλλο, στη σειρά).

Η δαντέλα υπήρχε ως διακοσμητικό στοιχείο στις τοπικές ενδυμασίες διαφόρων χωριών. Κέντρα παραγωγής της ήσαν συνήθως τα γυναικεία μοναστήρια. Η δαντέλα torchon είναι ένα είδος κοπανελιού που αναπτύχθηκε και στη Γαλλία, είναι πολύ λιτό και διαδόθηκε σε όλες τις χώρες της Ευρώπης. Τα σχέδια του είναι απλά, γεωμετρικά, ο αριθμός των κοπανελιών είναι σχετικά μικρός και χρησιμοποιήθηκε για να στολίζει σεντόνια και εσώρουχα.

Στην Κρήτη υπήρχε επίσης παραγωγή δαντέλας η οποία έφτασε μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα. Η μοναχή Μηνοδώρα Αθανασάκη, από τα Χανιά, ήρθε στη μοναδική σχολή που υπήρχε τότε στην Αθήνα έμαθε το κοπανέλι και το δίδαξε στις υπόλοιπες μοναχές. Από τον 19ο αιώνα και μετά οπότε εκβιομηχανίσθηκε και έγινε μαζικότερη παραγωγή της δαντέλας το προϊόν έπαψε να αποτελεί προνόμιο της αριστοκρατίας και ήταν πια εφικτό και για τη μεσαία τάξη να την αποκτήσει. Η δαντέλα υπήρξε διαχρονικά ένας γυναικείος πόθος ο οποίος εξέφραζε λεπτό και ακριβό γούστο. Ιδιαίτερα μετά το γάμο της βασίλισσας Victoria το 1840 η δαντέλα εδραιώθηκε στη συνείδηση των γυναικών και καθόρισε τη σχέση τους με το γαμήλιο φόρεμα. Παραδοσιακά οι νύφες επέλεγαν και νομίζω ότι ακόμη επιλέγουν το νυφικό τους να είναι εν μέρει ή εν συνόλω φτιαγμένο από δαντέλα.

Δαντέλα και Εικαστικές Τέχνες: Το 2006 το μουσείο Μπενάκη φιλοξένησε μια έκθεση με τίτλο «Οι ελληνικές δαντέλες της συλλογής του Μουσείου Victoria & Albert». Πρόκειται για δείγματα που χρησιμοποιήθηκαν στον ελληνικό χώρο, από τον 16ο έως τον 20ο αιώνα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η συλλογή με κρητικές δαντέλες του V&A, μια συλλογή μοναδική στο είδος της, που οφείλει την ύπαρξή της στη συλλεκτική δραστηριότητα του Thomas Sandwith, Άγγλου πρόξενου στα Χανιά το διάστημα 1870-85. Οι δαντέλες αυτές μας πληροφορούν για τη χρήση της δαντέλας στον ελληνικό χώρο. Χρησιμοποιήθηκε κατά κύριο λόγο για τη διακόσμηση παρυφών και επιφάνειες, όπως η ευρωπαϊκή.

Η παρουσία γυναικών που κεντούν δαντέλα σε πίνακες ζωγραφικής είναι ευάριθμη. Η δαντέλα, ως ύφασμα, αλλά και ως διαδικασία παραγωγής αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για κάποιους ζωγράφους. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον Johan Vermeer και τον πίνακα «Dantelliere,» (1660-70) στον οποίον ο ζωγράφος αποτυπώνει μία ακόμη καθημερινή δραστηριότητα της εποχής, το πλέξιμο της δαντέλας με τη μέθοδο bobbin.

Δαντέλα στη Μόδα: Όπως προαναφέραμε η αγάπη των γυναικών για τη δαντέλα κρατάει αιώνες. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίον η υψηλή ραπτική αλλά και οι καθημερινές σειρές ρούχων περιλαμβάνουν πάντα στις συλλογές τους την δαντέλα θέλοντας να προσδώσουν μια αισθησιακή διάσταση σε ρούχα και εσώρουχα.

Δαντέλα στη Μουσική: Αν το δαντελένιο ρούχο αποτελεί γυναικεία επιθυμία δεν θα μπορούσε να μην αφορά και τον ανδρικό πληθυσμό. Ίσως αυτό να ήθελε να εκφράσει το τραγούδι του Alice Cooper «Poison», (Your skin, so wet black lace, on sweat).

Συνοψίζοντας: Κατά τη διάρκεια προετοιμασίας του μικρού αυτού αφιερώματος στην ιστορία της δαντέλας είδα video της τεχνικής bobbin lace από πολλές χώρες της Ευρώπης, της Ασίας και της Αμερικής. Είναι αξιοσημείωτο ότι α). Η τεχνική παραμένει η ίδια β). Ο σχεδιασμός επηρεάζεται από τα τοπικά χαρακτηριστικά και αυτό προσδίδει μια ιδιαιτερότητα. Ενδεικτικά αναφέρω την ιρλανδική η οποία ξεχωρίζει γιατί έχει πολλούς φουσκωτούς κόμπους, ή την τούρκικη η οποία δεν έχει τη λεπτότητα της ευρωπαϊκής και χρησιμοποιεί απλά μοτίβα συνήθως σχέδια λουλουδιών της περιοχής γ). Η πλειονότητα των χειριστών είναι γυναίκες μέσης και μεγάλης ηλικίας, συνήθως σε μικρές ομάδες. δ) ότι μία ακόμη χειρωνακτική εργασία με τα ατομικά και κοινωνικά οφέλη της έχει σχεδόν εκλείψει.

Αιτία συγγραφής του άρθρου είναι μία υπόσχεση στη Φαίδρα Σίμιτσεκ, δημιουργό, εμπνεύστρια και διαχειρίστρια του ιστότοπου www.peopleandideas.gr. Η αφορμή δόθηκε από μια συνέντευξη της Σοφίας Κοκοσαλάκη. Η ελληνικής καταγωγής και διεθνούς βάσης σχεδιάστρια (έχει σχεδιάσει και το φόρεμα της Μύρτιδας, του εντεκάχρονου κοριτσιού που πέθανε από τον λοιμό της εποχής του Περικλή και αναπλάσθηκε το πρόσωπό της, www.myrtis.gr) συνεργάστηκε με ένα μεγάλο βρετανικό ηλεκτρονικό κατάστημα πώλησης ενδυμάτων και σχεδίασε μια οικονομική συλλογή αντλώντας έμπνευση από τις αρχαίες ελληνικές Κόρες. Ανάμεσα στα υλικά που χρησιμοποίησε είναι και η δαντέλα. Σε ένα ταξίδι της στη Σρι Λάνκα είδε ιθαγενείς να πλέκουν με τη μέθοδο bobbin lace και απόρησε ευχάριστα. Μελέτησε την Ιστορία της περιοχής και έμαθε ότι την τεχνική αυτήν μετέφεραν εκεί οι αποικιοκράτες Ολλανδοί. Πιστή στο ιδεώδες της περί της υποχρέωσης των μεγάλων εταιρειών να επιστρέφουν κάτι στην κοινότητα έπεισε το κατάστημα να χρηματοδοτήσει την έτσι και αλλιώς «ανταγωνιστική» εργασία των γυναικών της κοινότητας αυτής και να έχει ένα άκρως οικονομικό αποτέλεσμα. Δεν ξέρω αν έψαξε στα νησιά μας να βρει «κοπανελούδες» μπορεί και να το έκανε και οι τιμές μας να μην ήσαν εξίσου «ανταγωνιστικές».

Το κείμενο αυτό αποτελεί ενισχυμένη έκδοση του άρθρου που δημοσιεύθηκε στο www.peopleandideas.gr στις 17-03-2012.

<http://www.youtube.com/watch?v=nirol-RHV0k&feature=related>

<http://www.youtube.com/watch?v=YLznPSTUyQo&feature=related>